

*І. П. Майданік**Iryna P. Maydanik*

СІЛЬСЬКА МОЛОДЬ ЯК ОСОБЛИВА КАТЕГОРІЯ УЧАСНИКІВ ТРУДОВИХ МІГРАЦІЙ

The article is devoted to the revelation of peculiar features of labour migrations of rural youth. The author analyses both external and internal labour transfers, compares migration moves of rural youth and labour migrations of other categories of population of Ukraine. The study presents the evaluation of the earning volume of rural youth abroad.

На сучасному етапі розбудови українського суспільства наша держава стикається з низкою проблем, які уповільнюють, а іноді й блокують її розвиток. На сьогоднішній день одними з найбільш болючих питань є криза українського села та масштабна трудова міграція громадян нашої держави. До міграційних переміщень долучаються різноманітні верстви населення. Активним учасником українського заробітчанства виступає також і сільська молодь.

Дослідженням міграційних проблем в Україні займаються такі вчені, як Е.М. Лібанова, О.А. Малиновська, О.Р. Овчинникова, С.І. Пирожков, О.В. Позняк, І.М. Прибиткова, М.Д. Романюк, О.У. Хомра, М.О. Шульга та ін. Однак, незважаючи на стійкий науковий інтерес, у межах міграційної проблематики все ще за-

лишаються недостатньо досліджені аспекти. Завданням даної статті є висвітлення особливостей трудових міграцій сільської молоді порівняно з іншими категоріями мігрантів.

У даній роботі розраховано частку заробітків молодих трудових мігрантів з села в загальному обсязі коштів, отриманих нашими співвітчизниками за працю за кордоном, розглянуто особливості внутрішньої трудової міграції, дослідженню якої останнім часом приділяють недостатньо уваги. Дані положення визначають наукову новизну роботи.

За результатами дослідження “Життєві шляхи населення України”, проведеного у 2001 р. фахівцями НАНУ та Держкомстату України, серед загального масиву трудових мігрантів 29,3% становила сільська молодь, що в 1,3 раза більше, ніж част-

ка міської молоді. Однак, якщо взяти до розгляду лише довгострокові трудові поїздки, то частка молодих селян буде помітно нижчою – 25%, на відміну від міських жителів аналогічного віку (22,8%). Таким чином, сільська молодь більшою мірою орієнтована на нетривале перебування за кордоном.

Частка молодих селян у загальній структурі внутрішніх трудових мігрантів, згідно з результатами обстеження, проведеного відділом міграційних досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень Національної академії наук України (ІДСД НАНУ), становить 28,6%. Такі дані дають змогу стверджувати, що молодь із сільської місцевості здійснює внутрішні та зовнішні міграційні переїзди з приблизно однаковою інтенсивністю.

Серед трудових мігрантів із сільської місцевості частка чоловіків у 3,5 раза вища за частку жінок (77,9 та 22,1% відповідно). Статева структура внутрішніх та зовнішніх трудових мігрантів суттєво відрізняється. Частка жінок серед трудових міграційних потоків, які циркулюють в межах країни, відповідно до результатів дослідження, проведеного ІДСД НАНУ, становить 65,8% (рис. 1).

Якщо у городян зі збільшенням віку спостерігається фемінізація міждержавного заробітчанства: різниця між частками жінок у двох вікових групах (молоді та більш старшого населення) складає 3,4%, то частка жінок серед трудових мігрантів із села з віком, навпаки, зменшується.

Значна частина (47,2%) зовнішніх трудових мігрантів із сільської молоді є одруженими, серед молодих мігрантів з міста цей показник істотно вищий – 71,4%. Частка неодружених серед заробітчанської молоді із села на 18,7% більша, ніж серед міських заробітчан відповідної категорії. Було також зафіксовано серед молодих гастарбайтерів з села 11,4% розлучених, цей показник у міської молоді майже вдвічі нижчий.

Сімейний стан учасників внутрішніх трудових переміщень за структурою подібний до сімейного стану зовнішніх трудових мігрантів (рис. 2). Частка одружених серед внутрішніх молодих мігрантів із села є меншою за аналогічний показник у міської молоді (39,5% та 50,4% відповідно). Також у лавах внутрішньодержавних заробітчан із сільської місцевості, порівняно з мігрантами–вихідцями з міст, зафіксовано підвищені частки осіб, які ніколи не перебували в шлюбі, та розлучених.

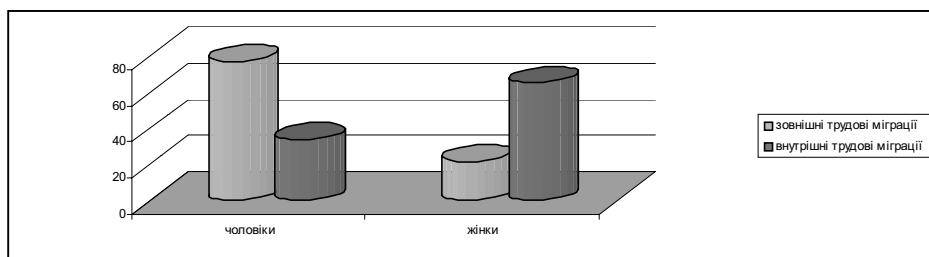

Рис. 1. Статева структура трудових мігрантів, %

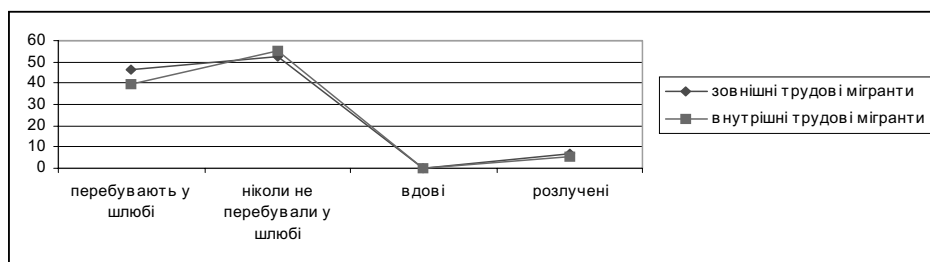

Рис. 2. Склад молодіжної трудової міграції за сімейним станом, %

Однією з характерних рис сучасного заробітчання виступає сімейна трудова міграція (трудові виїзди за кордон двох і більше членів однієї родини). Серед загального масиву сільських домогосподарств, які мали у своєму складі заробітчани, 22,6% міграцій припадало на сімейні трудові виїзди, серед представників міської молоді цей показник є вищим і становить 30,1%.

Як правило, українські заробітчани не зупиняються на одному трудовому виїзді за кордон. Більше половини молодих сільських мігрантів (55,1%) побували на заробітках двічі; 10,3% – тричі; 12,8% мають на своєму рахунку 4 міграційні поїздки, а деякі молоді селяни (2,1% із цієї категорії мігрантів) встигли побувати за кордоном із трудовою метою до 20 разів.

Географія молодіжного сільського заробітчання подібна до траєкторій міграційних переїздів інших учасників цього процесу. Найбільш масштабні трудові потоки сільської молоді спрямовані до Росії, Чехії та Польщі. Дещо менш привабливими для молодих мігрантів з сільської місцевості є Словаччина, Угорщина та Румунія. На інші країни світу припадає незначна частка заробітчани.

Сучасна міграція характеризується високим освітнім рівнем учасників міграційних процесів. Серед молодих трудових мігрантів із сільської місцевості, які виїждять на роботу за кордон, 11,9% мають вищу освіту. У загальному масиві сільських мігрантів цей показник менший майже удвічі – 6,1%. Найбільш численну групу за освітнім рівнем серед зовнішніх трудових мігрантів становлять особи з повною та базовою загальною середньою освітою.

У ході опитування експертів, проведеного навесні 2003 р. Центром миру, конверсії та зовнішньої безпеки України, сприяння надходженню масштабних інвестицій до нашої країни було визначено як другу за важливістю ціль зовнішньої політики України [1, с.16]. Однією з основних закономірностей розвитку зовнішніх трудових міграцій в Україні на сучасному етапі є важливість ролі “міграційних” грошей не лише як засобу підвищення рівня життя окремих верств населення, але й як джерела інвестування в економіку України. Подібна тенденція є характерною не лише для нашої держави, а й для інших країн-донорів робочої сили. Так, скажімо, останнім часом кошти польських трудящих-мігрантів були найбільшим джерелом валютних надходжень до цієї країни [2, с. 240].

Визначення реального обсягу заробітків трудових мігрантів є чи не найскладнішим при проведенні вибіркового опитування, оскільки пряме запитання про розмір зарплати за кордоном може викликати в респондентів недовіру стосовно мети дослідження, що негативно вплине на правдивість інформації, отриманої в його результаті. Можливим виходом з даної ситуації є опитування експертів. Обстеження трудової міграції молоді, здійснене Державним інститутом сім'ї та молоді, дає такі результати: місячний заробіток основної частини українських працівників за кордоном становить від 200 до 1000 дол. США. Зайняті в будівництві в сусідніх з Україною державах (Росія, Польща, Чехія, Угорщина) некваліфіковані робітники зазвичай заробляють по 200–400 дол., а кваліфіковані – 500–700 дол., у Німеччині, Італії та інших країнах з розвинутою ринковою економікою платня набагато вища. Переважно по 200–300 дол. на місяць отримують прибиральниці, офіціанти, доглядальниці [3, с. 80].

Спираючись на вищенаведені відомості, а також на співвідношення розміру заробітної плати в різних сферах зайнятості в Україні та країнах-реципієнтах, дані про основні країни-реципієнти робочої сили з нашої держави та галузі прикладання праці наших гастарбайтерів, нами було розраховано обсяги заробітків українських заробітчан за кордоном. Кошти, зароблені трудовими мігрантами з нашої держави, сягають від 2,3 до 10,9 млрд. дол. на рік, що у свою чергу становить від 3,5 до 16,7% ВВП України (2004 р.). Зазначені цифри слід вважати крайніми межами діапазону, в якому знаходиться шукана величина. За найбільш реальними оцінками, заробітки гастарбайтерів становлять від 4,7 (7,2% ВВП)

до 7,5 (11,4% ВВП) млрд. дол. [4, с.112].

Обсяги коштів, зароблених молодими сільськими мігрантами можна розрахувати шляхом, аналогічним до визначення загального обсягу заробітків мігрантів. За найбільш реальними оцінками, суми, зароблені українськими молодими селянами за кордоном, становлять від 1,4 до 2,2 млрд. дол., або від 2,1 до 3,3% ВВП України 2004 р.

Гроші, зароблені мігрантами, є важливим засобом підвищення рівня життя окремих верств населення. Результати обстеження молоді, здійсненого у червні 2004 р. за проектом “Сільська молодь: стан, проблеми та шляхи їх вирішення”, свідчать, що молоді селяни, які брали участь у трудових міграціях, вище за інших оцінюють матеріальне становище власної сім'ї; серед колишніх заробітчан у 1,5 раза вищою є частка осіб, які вважають, що за останні 2–3 роки їх матеріальне становище покращилося, удвічі більша питома вага тих, хто не відчуває останніми роками ніяких особливих матеріальних труднощів.

Однак, задоволеність сільських мігрантів розміром свого заробітку за кордоном є суттєво меншою, ніж у мігрантів із міських поселень. Згідно з результатами дослідження, проведеного у 2003 р. у Києві, Чернівцях та Прилуках Національним інститутом проблем міжнародної безпеки (НІПМБ), серед респондентів, які здійснили трудову міграційну поїздку, 31,2% городян були цілком задоволені розміром своєї заробітної плати, тоді як серед селян цей показник був у 6 разів нижчим – 5,2% [5, с. 89].

Основними причинами трудової еміграції з України є безробіття, низька заробітна плата, а також затримки з

її виплатою, прагнення громадян підняти рівень свого добробуту тощо. Для деяких категорій населення мотивом заробітчанства стало бажання побачити світ та накопичення коштів для відкриття власного бізнесу. Дослідження, проведене НІПМБ, виявило залежність мотивів трудової міграції з України від типу поселення, з якого походить мігрант. Так, втрата роботи була визначальною причиною заробітчанства сільських мешканців. Вона призвела до більш ніж 40% перших трудових виїздів за кордон. Тоді як для городян при прийнятті рішення про міграцію важливіше значення має величина заробітної плати, аніж відсутність роботи взагалі.

Українські заробітчани чоловічої статі зайняті за кордоном переважно на будівництві. Галузева структура зайнятості жінок більш різноманітна і залежить від потреб національних економік країн-реципієнтів. У Польщі молоді жінки з українських сіл працюють в основному в сільському господарстві, у Чехії – в легкій та харчовій промисловості, а також у громадському харчуванні. Загалом наші співвітчизники займаються роботами, які мало сприяють підвищенню їх кваліфікації, набуттю навичок, потрібних для майбутньої праці в Україні. Сказане є особливо актуальним для жителів сіл. У ході дослідження, проведеного НІПМБ, відповідаючи на запитання про відповідність спеціальності мігранта та виду робіт, які він виконував за кордоном, 25,7% городян відзначили наявність повної або часткової відповідності, тоді як у селян аналогічний показник виявився значно меншим – лише 7%. Серед молодих городян, які здійснили трудові міграції, деякі особи працювали за кордоном на кваліфікованих роботах (наприклад, програмістами), натомість серед селян

відповідного віку таких випадків виявлено не було.

При характеристиці відповідності професії внутрішніх трудових мігрантів посаді, яку вони займають у регіоні прикладання праці, було виявлено різницю у рівні даного показника залежно від типу поселення, з якого походять мігранти. Серед молодих мігрантів із села 69,9% працювали відповідно до спеціальності, тоді як серед міської молоді цей показник був дещо більшим – 75%.

Умови праці українських заробітчан за кордоном не відповідають правовим нормативам, установленим як на батьківщині, так і за кордоном. За результатами дослідження “Життєві шляхи населення України”, середня тривалість робочого дня у наших заробітчан складала близько 10 год. При цьому понад 1/4 мігрантів мали робочий день тривалістю 12 год. [6, с. 94].

Умови побуту зовнішніх трудових мігрантів із села під час роботи за кордоном є значно гіршими, ніж житлові умови городян. Відповідно до дослідження, проведеного НІПМБ, під час перебування на заробітках наймали ліжко або проживали в гуртожитку 89% працівників з села, тоді як кількість городян, які мешкали у таких самих умовах, була істотно нижчою – 13,4%. Основна маса міських жителів наймали за кордоном кімнату або квартиру, проживали в родичів, знайомих, іноді в роботодавців. Із збільшенням віку зменшуються частки осіб, які проживають за кордоном у гуртожитках або винаймають ліжко, і збільшуються частки осіб, які наймають квартиру чи кімнату, проживають у родичів, знайомих, роботодавців.

Досвід зовнішньої трудової міграції відіграє важливу роль у станов-

ленні молодих людей як особистостей. Серед представників сільської молоді, які у 2003 р. працювали за кордоном, у 2,5 раза більше тих, хто звик вирішувати свої проблеми самостійно, а не звертатися до батьків чи друзів. Також молоді селяни, які мають досвід заробітчанства, як правило, самі допомагають батькам та іншим родичам, а не отримують допомогу від них.

Таким чином, молоді селяни з України з однаковою інтенсивністю задіяні як у зовнішніх, так і у внутрішніх трудових міграціях населення. Соціальний портрет учасників трудових переміщень із села суттєво відрізняється від інших категорій

мігрантів. Для молодих селян на сучасному етапі характерною є сімейна та багаторазова трудова міграція за кордон. Причини заробітчанства сільських та міських жителів відрізняються. Мешканці міст здійснюють трудові поїздки за кордон, переважно, через незадоволеність рівнем оплати праці на батьківщині, тоді як селяни зважуються на міграцію через відсутність будь-якої роботи взагалі. Такий стан речей виступає індикатором наявності економічної кризи в сучасному українському селі, вказує на необхідність значного реформування соціально-економічних умов і відносин у ньому.

-
1. Український монітор: зовнішня та безпекова політика. Україна в міжнародних відносинах. – К.: 2003. – 109 с.
 2. Міграційне право України : Підруч. / С.Б. Чехович. – К.: Школа, 2003. – 368 с.
 3. Особливості зовнішньої трудової міграції молоді в сучасних умовах / О.М. Балакірева (кер. авт. кол.). О.О. Яременко, О.Г. Левцун та ін. – К.: Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 124 с.
 4. *Майданік І.* Визначення обсягів заробітків трудових мігрантів з України // Проблеми трудової міграції / Зб. матеріалів Міжнародної конференції “Проблеми трудової міграції”, 22–24 травня 2005 року, Чернівці, Україна. – Чернівці: Золоті литаври, 2005. – с. 108–113.
 5. *Пирожков С., Малиновская Е., Хомра А.*, Внешние трудовые миграции в Украине: социально-экономический аспект. – К.: НИПМБ, 2003. – 134 с.
 6. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М. Лібанової, О.В. Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 206 с.

Подано до редакції 30.11.2005 р.